

“TANRI” HAKKINDA*

Paul ZIFF

University of Pennsylvania

Çev. Yrd. Doç. Dr. Cenank KUVANCI

Erciyes Üni. İlahiyat Fak.

cenank@erciyes.edu.tr

Benim metnim ‘Tanrı vardır’ ifadesi ile ilgili bir metindir. Soru şudur: O var mı?

1. ‘Tanrı vardır’ (*God Exists*) şeklindeki İngilizce ifade, İngilizce dini söylemlerde bulunur, (“din dili”nde bulunmaz, yani, böyle bir şey yoktur). Bu ifadedeki ‘Tanrı’ tabiri apaçık bir isimdir; ayrıca, o ‘fasulye’ gibi sayılacak bir isim değildir; zira, onun maddeye ihtiyacı yoktur. Bu, yine de ‘Tanrı’nın İngilizcede sayılacak bir isim olduğunu reddetmek değildir. Bundan dolayı, diyebiliriz ki, ‘eğer Tanrı varsa o halde bir tanrı vardır’ veya ‘Tanrı bir tanrıdır.’ Bu, ‘Tanrı’nın ‘İnsan cehennemin üzerine gerilmiş bir iptir’ (ifadesindeki) ‘insan’ (sözcüğü) gibi bir isim olmadığına işaret eder; zira, ‘İnsan bir insandır’ diyemeyiz.

İngilizce dinî söylemlerde, ‘Tanrı’nın hem bir zamir hem de bir kitle ismi olmaması gerçeği ‘Tanrı vardır’ ifadesindeki ‘Tanrı’nın hem bir zamir hem de bir kitle ismi olmadığını, gösterir; o’nun bu söylemlerde hem zamir hem de kitle ismi olmadığına değişik olgular işaret eder; yani, ‘Kaç tane . . . vardır?’ ‘Bir miktar. . . vardır’ şeklindeki soruların sorulduğu durumlarda O (Tanrı) akla gelmez; ‘o’ (*he*) zamiri ‘Tanrı’ yerine işârî (*anaphoric*) olarak kullanılır; ‘Tanrı’nın var olduğundan şüphe edilebilir fakat bir kimsenin onun var olduğunu düşündüğünden şüphe edilemez; ‘Tanrı’ ile ilgili olarak kullanılan “wh- ” formu genellikle ‘who’ (*kim*) şeklindedir; vs.

Bundan dolayı, ‘Tanrı vardır’ ifadesindeki ‘Tanrı’ sözcüğünün özel isim yani, uygun bir isim veya kısaca bir isim olduğu oldukça açıktır.

2. Bir isim bir söyleme ya hem dil dışı hem dilsel araçlarla; ya da sadece dilsel araçlarla girebilir. Hiç bir kimsenin, ‘Tanrı’ ismini kullanmayı dil dışı araçlarla öğrendiğini iddia etmeyeceğini; yani, (benim tanıdığım) hiçbir kimsenin ‘Tanrı’ isminin göndergesine, kendisine gösterilerek sahip olduğunu iddia

* Çevirisini sunduğumuz bu makale, Paul Ziff; “About ‘God’,” *Religious Experience and Truth*, Ed. Sidney Hook, New York University Press, New York, 1961 adlı kitabın 195-2002 sayfaları arasındadır.

etmeyeceğini düşündüğüm için, ‘Tanrı’ isminin içinde bulunduğu bu dinî söylemlere, yalnızca dil içi (*intralinguistic*) araçlarla girmekte olduğunu kabul edebiliriz.

O halde, ‘Tanrı’ ismi ‘Sezar’ veya ‘Pegasus’ gibi bir isimdir; senin ismin gibi bir isim değil.

3. Bir ismin bir söyleme yalnız dil içi araçlarla girmesi için, bu söylemin belli bazı ifadelerini bu isimle ilişkilendirmek gereklidir. Bu ifadeler kendileriyle ilgili belli koşullara sahip olduğu için, çıkarımsal olarak o ismin kendisiyle ilgili belli koşullara sahip olduğu anlamına gelir.

(Konuyu daha açık, fakat daha az kesin bir şekilde ifade etmek için söyleyeceğim şey muhtemelen, belli isimlerin bir söyleme tanımlar aracılığıyla sokulduğunu iddia edenlerin kastettiği şeydir.)

4. ‘Leipzigli Dietrich’ ismi üzerinde düşünecek olursak: Dietrich’in ‘On the Divine Pseudonyms’ ve ‘Celestial Conundrums’ başlıklı teolojik yazılar yazdığını ve takriben 1400’lerde Leipzig’de yaşadığını söylerim.

İmdi, ‘Leipzigli Dietrich’ ismini mevcut söyleme dâhil etmiş oldum. Bunu, belli ifadelerle ve çıkarım yoluyla belli koşullar demeti ile onun ilgisini kurarak yaptım. Bundan dolayı, ‘Leipzigli Dietrich’ isminin referansı, eğer varsa, belli bir koşullar demetini yani, bir insan olmanın koşullarına kendi unsurları olarak sahip bir demet, takriben 1400’lerde Leipzig’de ikamet eden biri; belli teolojik risalelerin yazarı vs. yerine getirmesidir.

5. Bilindiğini kabul ettiğim bir şey hakkında, nispeten problemsiz bir şekilde konuşurken, bir isimle ilgili gördüğüm koşullar demetinin, o ismin referansı ile ilgili kavrayışımızı belirlediğini söyleyeceğim. Bundan dolayı, ‘Leipzigli Dietrich’ isminin mevcut söyleme girmiş olması dikkate alındığında, imdi, Dietrich hakkında belli bir kavrayışa sahipsin demektir.

6. Bir isim bir zamanda belli bir koşullar demetiyle irtibatlı olsa da, başka bir zamanda nispeten ya da temelli olarak farklı belli koşullar demetiyle irtibatlı olabilir. Bu durumda, bir kimsenin, ismin referansına ilişkin kavrayışı büyük bir ihtimalle değişmiş olacaktır.

Bu yüzden, Dietrich hakkındaki mevcut kavrayışın zamanla donuklaşıp değişebilir. Onun takma isimler (*pseudonyms*) hakkında risale yazmadığını ortaya koyabilirsin; eğer böyleyse, bu durumda, Dietrich hakkında cüzî bir farka sahip bir kavrayışa sahip olacaksın. Ya da, onun “ilahi bilmeceler” hakkında risale yazmadığını fakat cehennemle ilgili paradokslar hakkında bir risale yazdığını ve aslında 1400’lü yıllarda Leipzig’de yaşamadığını keşfedebilirsin. Bu durumda, Dietrich hakkında topyekün farklı bir kavrayışa sahip olursun.

Bir isim, dönen bir dünyada sabit bir noktadır. Fakat dünya döndüğü müddetçe, bir isim tarafından isimlendirilen şey hakkındaki kavrayışımız değişebilir.

7. ‘Leipzigli Dietrich’in bir referansının bulunup bulunmadığı; Dietrich’in şimdiye kadar var olup olmadığı; Dietrich gibi böyle bir şahsın var olup olmadığı veya Dietrich hakkındaki kavrayışımıza cevap olacak herhangi bir şeyin şimdiye kadar var olup olmadığı soruları büyük ölçüde aynı şekilde cevaplanabilir.

İsimle ilgili koşullar demetini tespit etmek ve daha sonra herhangi bir şeyin ya da şahsın bu koşullar demetini şimdiye kadar yerine getirip getirmediğini belirlemek gerekir.

8. ‘Tanrı’ isminin bir referansının olup olmadığı; Tanrı’nın var olup olmadığı; Tanrı gibi bir varlığın var olup olmadığı ya da Tanrı hakkındaki kavrayışımıza karşılık olacak herhangi bir şeyin bulunup bulunmadığı şeklindeki sorular, büyük ölçüde aynı şekilde ve Dietrich hakkındaki sorulara benzer biçimde cevaplanabilir.

Bu isimle ilgili koşullar demetini tespit etmek ve daha sonra herhangi bir şeyin veya şahsın bu koşullar demetini yerine getirip getirmediğini belirlemek gerekir.

9. Fakat aslında, Tanrı’nın var olup olmadığı sorusu en azından şu iki farklı faktöre dayanan gerçek bir sorudur: Birincisi, bu isimle ilgili koşulların mâkullüğüne; ikincisi, bu koşullar demetinin tutarlılığına.

Bu durumda, koşulların mâkul olup olmadığını ve eğer böyleyse, hem kendi içlerinde hem de karşılıklı olarak tutarlı olup olmadığını belirlemek için, onların tam olarak ne olduğunun belirlenmesi gerekir.

10. O halde, ilk problem ‘Tanrı’ ismiyle ilgili koşulları tespit etmektir. Bundan dolayı, burada, dinî söyleme özgü karışıklık gündeme gelir. Tecrübeli bir teoloğun derin kavrayışıyla, sıradan ya da basit bir adamın kavrayışını birbirine karıştırmamalıyız.

Farklı teistik gruplar, Tanrı hakkında muhtemelen oldukça farklı ve hatta birbirleriyle çelişen anlayışlara sahiptir. Büyük ihtimalle, Hıristiyanların “Tanrı”sıyla Yahudilerin Tanrısı özdeştir: Anlaşılan o ki, yine de Yahudiler “Tanrı” isminin göndergesinin çarmıha gerilme ve de çarmıha gerilmiş bir oğula sahip olma koşulunu yerine getirdiğine inanmadıkları halde, Hıristiyanlar “Tanrı” isminin göndergesinin çarmıha gerilme ya da çarmıha gerilmiş bir oğula sahip olma koşulundan birini yerine getirdiğine inanırlar. (Bu, ya Yahudilerin ya da Hıristiyanların yanlış bir anlayışa saplandığı anlamına gelir.)

Belli bir teistik grup içinde, o grubun üyeleri muhtemelen farklı Tanrı anlayışlarına sahip olacaktır. Hatta, muhtemelen teistik bir grubun belli bir üyesi

bile, hayatının farklı dönemlerinde farklı Tanrı anlayışlarına sahip olacaktır. Konuları basitleştirmek için şimdilik, büyük ölçüde belli bir Tanrı anlayışıyla ilgilendiğimizi varsayacağım.

11. Her türlü koşul "Tanrı" ismiyle irtibatlıdır. Mevcut tartışmanın amaçları için, bu koşulların bazısını iki grupta, yani, problemsiz durumlar ve problemlili durumlar şeklinde sınıflandırmak faydalıdır.

12. Problemsiz koşullardan bazısı, varlık, bir varlık, bir güç, bir kişi, bir baba, bir oğul, bir yaratık, zaman-mekansal, çarpmıha gerilmiş, adil, iyi, merhametli, güçlü, âlim vs. ile ilgili koşullardır.

Bu koşulların her birinin bir şey ya da bir kişi tarafından gerçekten yerine getirildiği ya da kolayca yerine getirilebileceğini düşündüğüm için, onları problemsiz olarak sınıflandırdım. Ayrıca, yerine getirilen veya kolayca yerine getirilebilecek bu koşullar oldukça açık konulardır.

13. Problemlili koşullardan bazısı, her şeye gücü yeten, her şeyi bilen, ezeli, âlemin yaratıcısı, zaman ve mekan dışı, ruh, kendi kendisinin sebebi olma vs. ile ilgili koşullardır.

Sadece şu nedenden dolayı bu koşulları problemlili olarak sınıflandırdım: Eğer bir kimse klasik Tanrı anlayışının anlaşılır olmadığını iddia edecek olsaydı, iddiasını, böyle koşulların aslında anlaşılmaz olduğu ön iddiasına dayandırdığını söylerdim.

Sonuç itibariyle, soru şudur: Böyle koşullar herhangi bir şekilde anlaşılmaz koşullar mıdır?

14. Sözkonusu bu koşulların anlaşılmaz olduğunu varsaymak, onları herhangi bir kimsenin anlayamayacağını varsaymaktır. Fakat anlamamanın dereceleri vardır; öyle sanıyorum ki, en azından içimizden bazı kimselerin bu koşullar hakkında bir anlayışa sahip olduğunda şüphe yoktur.

Bir şey her şeye gücü yeten varlık koşulunu yerine getirirse, bu durumda, güç yoksunluğundan dolayı yapılamayacak hiçbir şey kalmayacağını biliyorum; sözgelimi, böyle bir varlık bir taşı dünyadan güneşe en az bir saniyede aktarabilir. Eğer bir şey kendisinin sebebi ise, o zaman, başka bir sebep bulmada başarılı olamayacağımızı da biliyorum. Eğer bir şey âlemin yaratıcısı ise, bu durumda, onun yaratma fiilinden önce âlemin var olmaması gerektiğini de biliyorum. Bu çıkarımları yapabilmem, sözkonusu koşullar hakkında bir anlayışa sahip olduğuma işaret eder.

15. Sözkonusu koşulların şu ya da bu şekilde anlaşıl(a)maz olduğunu varsaymak için tek genel neden olarak düşünebileceğim şey, onlardan herhangi birinin gerçekten yerine getirilip getirilmediğini tespit etmenin cidden zor olmasıdır. Fakat sözkonusu bu koşulların bir şekilde anlaşıl(a)maz olduğunu

varsaymanın bir nedeni de bu olmasına rağmen, onun iyi bir neden olduğunu düşünmüyorum.

Bir koşulu anlamak bir şeydir; onun yerine getirildiğinin nasıl tespit edileceğini bilmek başka bir şeydir. Sözelimi, arkadaşım George'un uygun gördüğü koşula dayalı olarak bir şeyi yapmayı kabul ettiğimi varsayalım. Bu koşulun yerine getirildiğini tespit etmede bir zorluk olması mümkünken, onu anlamada bir zorluk yoktur. Sezar'ın onayladığı bir koşula dayalı olarak bir şeyi yapmayı kabul ettiğimi varsayalım, yine onun yerine getirildiğini tespit etmek hayli zor olduğu halde, onu anlamakta herhangi bir zorluk olmayacaktır. İmdi, son insanın şimdiye kadar yaşaması koşuluna dayalı olarak bir şey yapmayı kabul ettiğimi varsaydığımızda, eğer o sağ ise, onu kabul etmem gerekir: Yine bu koşulu anlamada bir zorluk olmamasına rağmen, böyle bir koşulun fiilen nasıl tespit edileceğine ilişkin herhangi bir fikrim yoktur.

16. Tanrı ismiyle ilgili olarak problematik şeklinde adlandırdığım koşulların, doğrulama ve tasdikle ilgili problemler de içinde olmak üzere, tüm kavramsal problem çeşitlerine sebep olduğunu inkâr etmek istemiyorum. Bu nedenle, bir ruh olmakla ruhların olması durumu arasında bir fark var mıdır? Eğer varsa, ruhları nasıl bileceğiz? Hangi teferrüd etme prensibi kullanılacak? (Elbette bu eski bir soru, fakat tüm bu sorular da eski sorular.) Ayrıca, yoktan yaratmayı nasıl anlayacağız? Şüphesiz, Collingwood'un dikkat çektiği gibi bir kimse bir şeyi yoktan yaratamaz; bu yüzden, yaratmadan bir karışıklık ve tasarım olarak söz ediyoruz. Buna rağmen, yaratma belli kuşatıcı koşullar altında belli bir çevrede gerçekleşir. Önce "hiç"i daha sonra "bir şey"i kavramak zor bir iştir.

Fakat böyle problemlere rağmen, sözkonusu koşulların anlaşılabilirliğine ilişkin ciddi herhangi bir sorunun olacağını düşünmüyorum. Onların problemleri şekillendirmesi herhangi bir şeyi gösterecekse, sadece şunu gösterir: Tanrı'nın kavranması zor bir iştir.

17. Aynı şekilde, meylim, sözkonusu koşulların kendi iç tutarlılığı ve karşılıklı tutarlılığına ilişkin hiçbir büyük problemin olamayacağını kabul etmeden yanadır. Yine, başka tür problemler de vardır. Onları inkâr etmeyeceğim; bir şey nasıl hem bir varlık olma, hem de zamansal ve mekânsal olmama koşulunu yerine getirir? Öyle sanıyorum ki, sayıların zamansal ve mekânsal olmadığını söylemek mümkündür, fakat diğer yandan, onlar varlık değildir. Bununla birlikte, böyle problemlerin açık bir şekilde üstesinden gelinebilir: Yerinde ve mâkul bir mantık oyunu becerisiyle çelişki savuşturulabilir. Koşulları hafifletmek, değiştirmek ve böylece uyumlu hale getirmek mümkündür. Bu oyun bin yıldan fazladır oynanıyor.

18. Sonuç olarak, Tanrı'nın var olup olmadığının anlaşılabilir bir soru olduğunu varsaymak makul görünüyor. Bunu cevaplamak için, "Tanrı" ismiyle bağlantılı koşulların yerine getirilip getirilmediğini belirlemenin dışında başka bir şey yapmamız gerekmemektedir. Açıkça, bunu yapmak zor olduğu için, o halde ilginç soru şudur: Niçin zordur ve şimdi veya herhangi bir zamanda yapılamaz mı?

19. Tanrı'nın var olup olmadığını tesbit etmenin zorluğu, "Tanrı" ismiyle ilgili benim "problematik" koşullar olarak adlandırdığım şeyin temel özelliğiyle nisbeten açık bir şekilde ilgili görülebilir. Bunun gibi tüm koşulların ya aşırı bir genelleme ya da soyutlama şekli içerdiği görürür.

Bunun sonucu olarak, her şeyi bilme koşulu, bilgili olma ya da öğrenmiş olma durumu üzerene açık bir genellemedir. Âlemin yaratıcısı olma koşulu, oluşturucu/kurucu/yaratıcı olma durumu üzerine bir genelleme olarak düşünülebilir. Öte yandan, zaman-mekânsal olmayan bir varlık olma koşulu, zaman-mekânsal varlık olma durumundan yola çıkarak yapılan soyutlamanın bir neticesi olarak görülebilir. Böyle bir soyutlamanın kolaylığını, sıradan insanların bazen, ruh ile bedeni birlikte tutmanın zor olduğunu söylemeleri teyit eder.

20. Bizim ilgilendiğimiz soru, aynı zamanda hem genelleme hem de soyutlama içeren belli bir koşullar demetinin, karşılanıp karşılanmadığıdır. Böyle bir özellik hakkındaki soruların teorik sorular olarak sınıflandırılmasının mâkul olmadığına inanıyorum. Aynı zamanda hem genelleme hem de soyutlama, bilimsel yasa ve hipotezlerin çoğu kez dikkat çekici temel bir özelliğidir; bu yüzden, bir bilim adamı tüm katı cisimlerden, güç uygulanamayan cisimlerden vs. bahsedebilir.

Belli bir sorunun makul bir şekilde teorik soru olarak sınıflandırılması, bir kimsenin böyle bir sorunun ancak bir tür teorinin sağlayacağı çerçeve içinde cevaplanacağını makul olarak beklediğinin belirtilmesinden dolayıdır.

21. Tanrı'nın var olup olmadığı, eğer bir şekilde cevaplanabilecekse, bir teori tarafından sağlanan çerçeve içinde cevaplanabileceği aşıkardır. Zira, güçlü teorik mütalaalarla desteklenmeyen hiçbir basit gözlem demetinin, herhangi bir şeyin sözkonusu koşulları yerine getirip getirmediğini, yani, her şeye gücü yeten bir varlığın olduğunu belirlemeye hizmet edemeyeceği ortadadır. Belli bir varlığın belli bir işi gerçekleştirmemesi başlı başına, o varlığın her şeye gücü yetmediğini ortaya koyamaz, burada görevin ne olduğu önemsizdir. Ayrıca, sözkonusu varlığın bir işi gerçekleştirmesi onun her şeye gücü yettiğini kanıtlamaz ve yine burada işin ne olduğu önemsizdir. Bir tür tahmin ve değerlendirme gereklidir, fakat bu ancak bir teorik çerçeve içinde mümkündür.

22. Tanrı'nın var olup olmadığı sorusuna nihaî bir cevap bulmanın zorluğu, sadece kısmen benim problematik koşullar olarak adlandırdığım şey tarafından belirlenen problemlere bağlıdır. Aslında bu, öncelikle (cevaplanacak) bir şey olmasından değil, sayısız pek çok soru olması gerçeğinden dolayıdır. Her sorunun 'Tanrı var mı?' ifadesiyle sorulması, yeni kullanımlara eski isimleri verdiğimizizi gösterir. 'Tanrı var mı?' sorusunun anlamı 'Tanrı' ismiyle bağlantılı koşullara dayanır: Onlar durumdan duruma ve zamanla değişir.

23. Sıradan bir insanın Tanrı anlayışını mütalaa edelim: 'Tanrı' ismi her şeye gücü yeten bir varlık, âlemin yaratıcısı vs. olma durumlarıyla bağlantılıdır. O halde, 'Tanrı var mı' sorusu cevaplanırken şu denilebilir: Böyle inanmak için hiçbir

neden yoktur; böyle bir varlığın var olmadığına inanmak için sağlam nedenler vardır.

Bu, hiçbir cismin ışıktan daha hızlı olamayacağına ilişkin mevcut fizik teorisi hakkında bir görüştür. Netice itibarıyla, mevcut fizik teorisine göre, hiçbir varlığın bir saniyede kendi başına bir taşı dünyadan aya taşıyacak bir gücü yoktur. Fakat bu, her şeye kâdir bir varlığın olmadığını söylemek değildir. Bundan dolayı, mevcut fizik teorisine göre, sâde bir insanın Tanrı'nın varolduğuna ilişkin kavrayışına hiçbir şey karşılık veremez.

Mevcut fizik teorisi hatalı olabilir; bu her zaman mümkündür. Fakat burada bu imkân konu dışıdır. Zira, şekli ne olursa olsun gelecekte de fizik teorisi olacaktır; onun belli sınırları tecrübeye empoze edeceğini varsaymak makul görünür: Sınırların var olması her şeye kâdir bir varlığın var olmasıyla bağdaşmaz.

24. Mamafih, mevcut fizik teorisi Tanrı'nın var olmadığını tespit etmek için yeterli değildir; o, olsa olsa, sıradan bir insan tarafından idrak edildiği şekliyle Tanrı'nın var olmadığını tespit edebilir.

İnsanın içinde yaşadığı âlem hakkındaki kavrayışı değişmektedir; onun âlemin yaratıcısı hakkındaki kavrayışının da değişmesi beklenir. Sonuç olarak, "Tanrı var mı" sorusu yeniden mütalaa edilebilir ve bu mütalaa yeni bir cevap gerektirebilir. Eski sorulara verilen cevaplar her zaman bir şeyi kanıtlamaz. Yarının sorusuna verilecek cevap, bir kimsenin sadece boş bir zihinle beklemesidir.